

Demokratikleşmenin Geleceği

Lüdger KÜHNHARDT *

Demokratik hukuk devletlerinin geleceği ile ilgili spekülasyonlar onların bugünkü durumlarını sorgulamaya katkıda bulunabilir. Böylece, tarih boyunca her gelişim için söz konusu olduğu üzere, sık bir ormana benzetilebilecek olasılıklar arasında, geçilebilir bir yolun belirlenmesi mümkün olabilir. Bu tür spekülasyonlar, aynı zamanda, geleceğe yönelik hazırlıkları önemli ölçüde şekillendirmeye ve bunun karşısındaki oluşumlara karşı önlem alınmasına yarayabilir ve bir referans noktası olarak yararlı olabilir. Demokrasinin geleceğine yönelik tahminler, içinde bulunulan ortama göre yapılırlar, doğruluklarının ve mantıklarının ortaya çıkmasıyla bir değer ve çekicilik kazanırlar. Ancak, bu tahminler, sonradan geçmişe dönüp bakan kuşakların kendilerinde kolayca gördükleri yargılama hakkından dolayı, gerçekten ileri görüşlü tahminler mi yoksa yalnızca spekülasyon mu olduğu hususundaki alaycı yorumlarına konu olurlar.

Spekülatif yaklaşımlar konusunda yakın geçmişteki ilk ölçüt, Alexis de Tocqueville'in ondokuzuncu yüzyılda ortaya attığı kapsamlı ve karmaşık düşüncesidir. Onun ondokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru, Amerika'ya yaptığı yolculuğun ürünü olan Amerikan demokrasisi

konusundaki çalışması, yalnızca yeni bir dünyanın analizi olmaktan öte, gelenekçi Avrupalı'nın bu demokrasi tecrübesinden hem çok güçlü bir biçimde etkilenmesinin, hem de bu tecrübeden duyduğu kuşkların bir ifadesidir. Tocqueville, gelecekte Avrupalı ülkelerde de yerleşeceğini düşündüğü demokrasinin Amerika'da saf bir resmini gördüğünü iddia ediyordu. O, gelecekte demokratik yüzyıllar ve bu süre içinde ortaya çıkacak karşı düşünceler ve kuşklar öngörüyordu.

De Tocqueville, demokrasinin özünü ve varlığını anayasal düzenin yapılarına ya da politik kurumlardaki prosedürlere göre değil, kendi antropolojik mantığına göre açıklıyordu. Eski çağlardaki demokrasilerdeki yapıcı temelin, 'insanın kendine ait yapacağı bir resimde' olduğunu iddia etmekteydi. De Tocqueville'e göre insan soyu bu çağlarda hasretle özgürlüğünü ve başkalarıyla eşitliğinin tanınmasını arıyor ve bunları elde etmeye çalışıyordu. Antik dönemde demokrasi ruhu için önemli olan, bu dönemde görgü kuralları (mores) diye anılan örf ve adetlerdi: Buna göre demokrasi ruhunun iyi ya da kötü oluşunu yurttaşların örfleri ve adetleri belirliyordu; ancak kendisini başkalarıyla aynı derecede özgür ve eşit hissetmek isteyenlerin bulunduğu her yerde bir sahiplenme mekanizması da egemen oluyordu. Sonuçta, insanların aralarındaki güvensizlik

Lüdger Kühnhardt, Freiburg Üniversitesi Öğretim Üyesi

artıyor ve kendini genel olan ya da genel olduğunu iddia eden düşüncelerle özdeşleştirme eğilimi ortaya çıkıyordu. Ve böylece genele ulaşmak konusundaki baskı artıyor ve insanların ideal özgür insan olmalarını olumsuz yönde etkiliyordu. Özgürlüğün teşvik edici gücü, eşitliğe yönelik kanunların boyunduruğu altına giriyor ve "toplum ruhunun birey ruhu üzerindeki büyük baskısına" (1) dönüşüyordu.

Bunlar, erdemli vatandaşlığın ve politik kurumlara olan talebin mantığı yok eder ve bu arada halinden memnurluk ve doymuşluk izlenimine neden olurken, esenliğe olan eğilimi de güçlendirmekteydi. Önceki dönemlerde yalnızca egoizm yaygınken, demokrasi dönemlerinde yeni bir olgu ortaya çıkmaktaydı: Bireysellik. De Tocqueville'e göre: "Bunun tohumları kalpteki tersliklerde olduğu kadar ruhun hatalarındadır da. Egoizm, erdem her tür tohumlarını boğmakta, yok ekmektedir; bireysellik ise, önce vatandaşlık erdemlerinin tohumlarını yok ediyor; daha sonra diğer tüm erdemlere de saldırıp, yok ediyor ve en sonunda egoizme ulaşıyordu. Bireyselliğin çıkış noktası demokrasidir ve demokrasiyle birlikte gelişme ve artma eğilimi göstermektedir."(2)

De Tocqueville, Amerika'daki çalışmaları sırasında "bilincine varılmış bireysel fayda" konusunun üzerinde daha ayrı bir özen ve dikkatle durma fikrini benimsedi. Tipik Amerikan felsefesi diye tanımladığı "aydınlanmış bireysel çıkar" mantığının uygulanmasının tek başına boyun eğme eğilimlerini ve materyalist bireyselliği kıramayacağını biliyor, ancak gene de bunun "irade yoluyla doğrudan erdeme götüreceğini ve böylece çaktırmaksızın alışkanlıklar yoluyla da erdemine yakınlarına ulaştıracağını" (3) düşünüyordu.

Aslında insanlar, genel olarak, eskiden olduklarından daha iyi ya da kötü değildiler. Ancak demokratik fikirler, bu eğilimlerin ön koşullarının oluşmasına ve ifadesinin sertleşmesine, böylece toplumun bunlara uyum sağlamasının güçleşmesine neden olmuştu: Top-

lum bu yönde daha büyük adımlar atmakta birlikte hep daha az yol kateder olmuştu. Cumhuriyetçi vatandaşlık erdemlerinden olan namus anlayışı, yerini bireysel mutluluk arayışlarına bırakmaktaydı.

De Tocqueville'in eşitlikçi demokratik toplumların neden olacağı tehlikeli durumlarla ilgili tahminlerinin, 20. yüzyılın sonlarından geriye dönüp bakıldığında, aslında olduğundan daha az geniş ve daha az isabetli olmadığı görülür: Bugün kesin olarak totaliterlik diye anılan ve o dönemde despotizm gibi açık bir kavramın yokluğunda ortaya atılmış diktatörlüğün yeni bir türü. Toplu baskı mekanizmaları, köklerinden koparılmış, kırılabilir ve bireyselleştirilmiş toplumsal kitleleri, eşitlikçi bir boyun eğişi bir inanç denetimine dönüştürmekteydi ki, bu da bugün de karşılaşılan ve 20. yüzyılda pek çok insanın acısını çektiği bir şeydir.

De Tocqueville, demokratikleşmenin geleceği ile ilgili düşüncelerinde, zekice ve doğru bir şekilde yakaladığı ve kendisince kaçınılmaz olan bazı eğilimlerden yola çıkmıştı. O, kuşkulu noktaların, bu yükselişteki olanakların ve uygarlığın temellerinin karşılaşılabileceği tehditlerin bilincindeydi. Ancak Amerika'da tanık olduğu ve Avrupa için kaçınılmaz gördüğü demokrasinin mekanizmalarını durdurabilecek bir çıkış yolu bulamıyordu: "Günümüz milletleri, toplumsal kuralları değiştiremeyebilirler; ancak bu devamlılığın onları özgürlüğe mi yoksa esarete mi; kültür ve eğitime mi yoksa barbarlığa mı; ve de sefalet mi; yoksa zenginlik ve refaha mı götüreceğini belirleyebilirler" (4).

Alexis de Tocqueville'den üç kuşak sonra James Bryce, Birinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle kaleme sarılmış ve demokrasinin geleceği konusunda yazmış, bu sırada da bilim adamı ve politikacı olarak kazandığı değerli deneyimlerini yansıtmıştır. Amerikan başkanı Wilson savaş sonrası dünyayı "demokrasiler için güvenli" bir yer yapmayı istiyordu. Uzun

süren çarpışmalardan sonra, monarşik Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Rusya ve de facto olarak Osmanlı İmparatorluğu yıkılmıştı. Demokrasi durdurulmaz bir zafer kazanmış görünüyordu. Bryce işte böyle bir ortam içinde demokratik hukuk devletleri ve demokrasinin geleceği hakkındaki düşüncelerini yazdı. İngiliz eğitiminden geçmiş olan ve engin bilgiye sahip olan Bryce, uzun vadeli tahminlerin içerdiği tehlikelerin bilincindeydi. Geçmişte yapılan bazı tahminlerin, tahminlerde bulunulan tarihlerde bazı önkoşulların mevcut olmaması nedeniyle, bazen gerçekleşmediği konusunda uyarıda bulunurken, atla buz üstünde gezinti yapmaya benzetilebilecek olan bu tahminlerinde, kendisini olası eleştirilerden korumaya çalışıyordu. Yunan demokrasisinin, Roma cumhuriyetinin ve Alman ulusuna ait Kutsal Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne işaret ederek, demokrasinin olası gelişimine yönelik çekingen, tarih bilgisine dayalı ve kuşkulu fikirlerini açıklıyor ve "demokrasinin gelebileceği en son yere ulaştığını neye dayanarak iddia edebiliriz? Bu haksız bir iddiadır, çünkü tarih bize ne öğretmiş olursa olsun bunlar arasında, herhangi bir insan yapısı kurumu sonsuza dek beklememizi gerektirecek bir kanıt yoktur" diyordu.

O sıralar Avrupa'yı sarsan büyük savaşın sonuçları her yönüyle tahmin edilebilecek gibi değildi. Avrupa'nın daha nelerle karşılaşacağını -hem de yalnızca bir kaç yılın içinde açık bir biçimde tahmin etmesi, öngörmesi mümkün değildi. Bunun yanı sıra, Bryce daha o yıllarda Rusya'daki Ekim devriminin şiddetli etkileriyle ilgili kesin yargılara sahipti(6). Özellikle Rusya hakkındaki yargıları pek açığı; orada kalıcı bir demokrasinin geliştirilmesi için gerekli olan en önemli önkoşullar mevcut değildi. Çarist gurur ve kendini beğenmişlik ve ayrıcalıksız toprak sınıfının isteklerini görmemezlikten geliş, bu kez de komünist diktatörlüğünde sürüyordu. İnsanlar yakında -yararsız da olsa - bu yeni baskılara isyan edeceklerdi.

Özgür, demokratik hukuk devleti kurumları, kitleler bunu istemedikçe oluşamazlar. Oluştukları yerlerde ise, ancak yeterli miktardaki geniş halk kitlelerince taşındıkları ölçüde varlıklarını etkili bir biçimde sürdürebilirler. Bryce'a göre bu koşulların ikisi de o zamanki Rusya'da mevcut değildi. Pek çok gözlemci, Rusya'nın demokratikleşme olanaklarına yönelik kuşkularını komünist rejimin düşmesinden sonra da sürdürmüşler ve imparatorluk yapılarını sürdürmek mi yoksa normal bir Avrupalı ulus devleti mi olmak istedikleri konusundaki kararlarının belirleyici olacağını iddia etmişlerdir.

Bryce, Rusya'daki kargaşanın içinden şekillenecek olan diktatörlüğün geleceğini modern oligarşilerin bir ifadesi olarak görüyordu. O, demokrasi hakkındaki kuramsal çerçevesini, demokrasi ve oligarşi arasındaki gerilimler üzerine kurmuştu. Ama aslında bu çerçeveye o, Rusya'da ulusal egemenliğin mi yoksa azınlıkların egemenliğinin mi hüküm süreceğini sorgulamıyordu. Onun için önemli olan bu kuramsal çerçevedeki egemenlik sistemi kutupları arasındaki ilişki idi. Sonuçta demokrasilerde dahi, - yalnızca şeklen de olsa ve seçimle iktidara da gelse- oligarşik yapıda bir hükümet vardı. Bryce, bugün uzun zamandır moda olan katılımcı demokrasi gibi fikirler konusunda hayalci değildi. Ulusal egemenlik ilkesinden, ulusun, bir aracı olmaksızın doğrudan politika yapmasını değil, İngiltere'de klasik anlamıyla kabul edilmiş olduğu üzere temsili sistemi ve millî iradeyi anlıyordu. Ayrıca kendini tamamen saf ve mükemmel demokrasinin olabileceği konusundaki illüzyonlardan haklı olarak uzak tutmaya çalışıyordu: Demokrasi aslında "halk tarafından egemenlik olmadığı halde" halk için egemenlikti. Halk, egemenliğin amacı olarak ise, toplumun bir kesiminin değil, tümünün refahını istediğini ilan ediyordu. Bu hedefe ulaşmak için alınacak önlemleri ve yapılacakları ise, bu iş için seçilmiş vatandaşlara bırakıyordu. Sonra bu iş için seçtiği vatandaşları gözleyerek onların kendilerine verilmiş

yetkileri kötüye kullanıp kullanmadıklarını denetliyordu (7). De Tocqueville gibi Bryce da özgür basın ve düşünce özgürlüğünün önemine işaret ediyordu. Böylece demokrasinin kontrol edilmesine yönelik umudunu medyaya bağlıyordu.

Demokratik hukuk devletlerinin, anayasalarında bu konuya değinilmemiş olsa dahi, medya çoktan tam şekillenmiş bir güç halini almıştır. Medya, hükümetleri halkın sesi olarak pek çok şekilde kontrol etmekle kalmıyor, aynı zamanda politik gündemi de belirleyip, politik kararlar öncesindeki fikir üretme sürecinde de yer alıp katkıda bulunuyor. Bu nedenle 20. yüzyılın sonlarında De Tocqueville ve Bryce'in bilincinde olup sorabileceklerinden öte, başka bir sorunun daha sorulması gerekiyor. Bu kontrol mekanizmasını kim kontrol ediyor, yani basının anayasal hakları ve politik konumu nedir, hak ve sorumlulukları nelerdir, yetki ve görev alanları nelerdir? Böylece medya, günümüz demokrasileri için önemli bir konu haline gelmiştir ve ona yönelik ilgi yalnızca basının kendi iç ahlakına yönelik bir ilgi olmaktan öte, onun politik tartışmalara yön vermedeki etkisinin ve politik kurumların medyanın gözleri önüne serebildiği performansına da yönelik bir ilgidir (8).

Demokrasinin 1989'daki yükselişinde basının oynadığı aracılık rolü ve güçlendirici olumlu etkisi, pek çok yerde hayranlık ve saygıyla anılmasına neden oldu. İhtilaller fırtınası ve devrin sonu olarak anılan 1989 yılı, aynı zamanda medyanın, özellikle elektronik medyanın da yılı oldu (9). Ama bütün bunlar, Batılı hukuk devletlerinde 20. yüzyılın ikinci yarısında radyo ve televizyon yoluyla kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasına, medyanın yükselişine oluşan tepkilerin; basının rolüne, gücüne ve kendini beğenmişliğine yönelik seyrek olmakla birlikte yaygın eleştirilerin üstünü örtememiştir.

Demokratik gelişmeyi ve demokrasinin kalitesini anlamada televizyon yeni bir kilit

teşkil etmeye başlamıştır. Alexis de Tocqueville'in bireyseliğin demokrasiyi içten kemireceğine yönelik endişesi televizyonun etkisiyle yaygınlaşmakta, güçlenmekte ve yeni bir boyut kazanmaktadır. Medyanın bireysel tercihlere olan eğilimi, demokrasilerde politik bakış açılarına da çoktan sıçramış bulunmaktadır. Demokratik ülkelerde gittikçe daha çok vatandaş basın alternatifleri seçimleri, medyadaki politik yönü de -ve bireysel fayda sağlayabilecekleri kararları- kabul etmektedir.

Antik çağda egemen olan bireysel ve kamu mutluluğunun bir olduğu, bireysel ve kamu ahlakının ilişkili olduğu ve bireysel mutlulukla toplumsal erdeme uygun davranmanın birbirinin önkoşulu olduğunu varsayan Aristovari yaklaşım çoktan yok olmuş görünüyor. Vatandaşlık erdemleriyle, birlik ve dayanışma duygusu, sonuçta, 20. yüzyılın sonlarındaki demokratik ülkelerde pek de revaçta kavramlar değil.

Böylece demokrasinin geleceği ile ilgili soruya yeniden ulaşılmış bulunuyoruz. Bu sorunun hareket noktalarından biri, Batı demokrasilerinin şu anki durumu ve aralarındaki ilişki. Diğeri ise 1989 yılının özgürlük akımını izleyen dönemde ve onlarca yıldır totaliter ya da çağdaş totaliter rejimler altında yaşamak durumunda kalmış ülkelerin kurtuluş psikolojisi ve arada kalmışlıkları; umut ve korkuları.

Ama gerçekte etkili bir şekilde yayılarak 20. yüzyılın politik yüzünü şiddete ve endişeye boğan ve ebediyen yıkılıp ezelden beri evrensel olarak tanınmış, kabul edilmiş ve üzerinde fikir birliğine varılmış olan demokrasilere yerlerini bırakması gereken, sağcı ve solcu çeşitleriyle totaliterlik miydi? 1989 yılını izleyen yıllarda totaliter rejimden kurtulmuş ülkeler hala bundan kuşku duyuyor. 20. yüzyılın sonlarına yaklaşıldığında, eskiden Batı diye anılıp totaliter rejimlerin tehdidine karşı birleşmiş olan ülkeler dahi demokrasiyi ayakta tutan şeyin ne olduğu konusunda ve demokra

silerini mevcut zayıflıklarına rağmen nasıl muhafaza edip geleceğe taşıyacaklarından eskisi kadar emin değiller.

Dışardan bakıldığında çok sağlam görünen Batı demokrasileri, kimi yönlerden, Alexis de Tocqueville'in gerçekleşmesinden kaygılandığı bazı olguların ve fikirlerin etkisinden kurtulamamıştır.. Bu, Bryce'in da vatandaşların ortak sorumluluklarını yerine getirmekten kaçınıp, "res publica"yı (kamusal alanı) politikacılara terkettikleri ve böylece, bu alanı giderek artan bir şekilde, onların sözlü şikayetleriyle öfkeli meydan okumalarına bırakarak, demokrasinin fikri bakımdan zayıflatmasına yol açtıkları şeklindeki varsayımıyla doğrulanmamış mıdır?

Antik çağlardan bu yana, demokrasi kurumları daima iki soru demokrasinin geleceği hakkındaki düşüncelerin temelini oluşturmaya devam etmiştir.

Demokrasi zincirleme bir reaksiyona yenik mi düşmüştür -ve eğer cevap evet ise, nasıl? -Şöyle de sorulabilir: Demokrasi, kendi içinde zayıflamasının ve tükenmişliğinin meydana getirdiği bir şekil ve içerik değişiminin sonucu olarak özünden çok şey kaybedecek, ve bunun neticesinde de ancak "üstünkörü demokrasi" diye adlandırılabilir ve kısa bir zaman sonra, yerini muhtemelen oligarşik siyaset ve egemenlik kurum ve kavramlarına bırakabilecek yükselen politik ve toplumsal kavramlarının ifadesinden başka bir şey değil midir?

Demokrasinin hukuk devletiyle çerçevesi kurulmuş kurum ve prosedürleri hangi toplumsal temele dayanarak sürdürülüyor? Çoğulcu sivil toplumlar, çoğulculuğun kendini yıpratıcı bir rölativizmle yıkılmaması için, sürekli yenileyip canlandırmak zorunda kaldığı temel düşünsel-ahlaksal toplumsal uzlaşmayı ayakta tutabilmek için ne yapıyor?

20. yüzyılın sonunda bu sorular henüz önemlerinden hiçbirşey yitirmediler. Hatta al-

ternatif çıktılar. Demokrasiler, Aristo'nun "iyinin yeniden kendi içinden tanımlanması" gerektiği yolundaki diktumunun özünü yeniden öğrenmek zorundalar. Bu ise, bilindiği üzere, son derece zordur.

Demokrasinin geleceğine yönelik gelişmeci iyimser yaklaşım da yokolmuş değildir. Daha Berlin Duvarı ve politbüroolar yıkılmadan önce, demokratik bir dünya ihtilalinden çeşitli yerlerdeki konuşmalarından söz eden Martin Kriele, bunu temelde Immanuel Kant'ın kategorik aydınlanma idealizmine ve insan hakları fikrinin ahlaki gücüne dayandırıyordu (10). Ve nihayet, sosyalist düzen yıkıldığında bunu "tarihin sonu" ilan eden Francis Fukuyama Hegel'in ve onun özgürlük bilincinin kalıcı ve durdurulamaz gelişmesini içeren tarih konusundaki spekülasyon kuramına atıfta bulunuyordu (11). Fakat büyük Alman düşünürler atıfta bulunulmasına rağmen, dünyanın kendine özgü ve bunlardan daha çapraşık bir gidişinin olduğu çoktandır kabul gören genel kanı olmuştur.

Bu arada bu işin tadını çıkaranlar da durulmuş durumda. Önceden alışılmış olan gelecekle ilgili tahminlerin sona ermesi ve belirsizliklerin egemen olması totaliter sonrası dönemin simgesi oldu. Demokrasinin zafer yürüyüşüyle ilgili yeni kuşku ortaya çıktı: Kuramsal açıdan demokrasinin kendi iç çelişkileri daha bir görünür oldu, pratikte ise tüm dünyada kaçınılmaz bir biçimde uygulanabilirliği hakkında kimse eskisi kadar emin değil. 21. yüzyılın sınırına ulaşıldığında demokrasinin gerçekleşebilmesi ve korunabilmesi için gerekli koşullar hakkında duyusallıktan uzak ve ihtirassız, gerçekçi bir yaklaşım geliştirme gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bir çağ dönümü olan bu yıllarda, bu konuda yardımcı olmak sosyal bilimlerin ve politikacıların en önemli görevleri arasında yer almaktadır(12). Bu görevde önemli olan da, bir teori bulamacını daha da karıştırmak değil, tek tek durumları içinde buldukları ortamın çerçevesine ve gereklerine göre kavramaktır. Burada, bu konuy-

la ilgilenecek bilim adamları ve politikacılara yardımcı olabilecek bir hareket noktası olması açısından bazı konu başlıkları sıralanabilir.

20. yüzyılın sonunda demokrasinin geleceği ile ilgili soruyu sorabilmek, herşeyden önce Batı demokrasileri diye anılan türünün kabul edilebilir ve kabul edilemez noktalarının tespitinde ve tüm demokratikleşme tartışmalarında hâlâ dünya çapındaki tek ölçüt ve referans noktası olarak kaldığının ve açıklanmasının kabulünü gerektirir. Bu da, Batılı demokrasi tartışmalarında, mevcut ve erişilmesi mümkün olan demokrasi tipi hakkında daha belirgin ve açık bir resim çizilebilmesini acil bir zorunluluk haline getirir. Bu, böylece, gelecekteki olabirliklerinin ve kapasitelerinin, değiştirilemez ve vazgeçilemez özellikleriyle birlikte, bir önem sırasına koyma gerekliliğini beraberinde getirir. Totaliterliğe karşı fikir birliğine varılmış olması bu noktada iyi bir başlangıç noktası olmakla birlikte, 21. yüzyıla demokrasi fikrini kullanılabilir bir şekilde taşıyabilmek için yeterli değildir. Demokrasinin toplumsal önkoşullarının, düşünsel-ahlaksal kaynaklarının ve bunların yeniden canlandırılması potansiyellerinin yeniden düşünülmesi gereklidir. Özel ve genel sorumluluk arasındaki alanların ve buna bağlı demokratik hukuk devleti kurumlarının, özellikle önemli ve esas olan noktalara yoğunlaşarak, güçlendirilmesi icap etmektedir. Ve nihayet, politikaya yönelik istekler ve beklentiler karşısında politik anlayış ve hoşgörüyle birlikte, bu isteklere yanıt verme olanaklarının sınırlarının gözden geçirilmesi gerekmektedir. Böylece demokratik katılım ve medeni sorumluluklardan doğan medeni hakların kullanımı arasındaki ilişkiye yönelik sorunun da değeri artmış olmaktadır. Batı'da yeni beliren bir tartışma da demokrasinin kendi başına bir değer ve ulaşılacak bir hedef değil, yalnızca hukuk devletine giden bir yol ve hukukun üstünlüğünü korumak ve meşrulaştırmak için bir araç olduğu konusundadır.

Reform sürecinden geçen eski komünist ülkelerin bu dönüşümlerinin demokrasile-

rini sağlamlaştırıp sağlamlaştırmadığı ve iktisadi bakımdan refahlarının artıp artmadığı, ancak bir nesil sonra sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilecek bir şeydir. Bu amaçlara nasıl, ne yöntemlerle, hangi araçlarla ve yollardan ulaşılacağı konusunda bu ülkeler, bu amaçlar konusunda fikir birliği, benzerlik ve açıklık göstermemektedirler. Eski komünist ülkeler arasında ortak olan tek şey, her geçen gün kendine özgülüğü artan gelişimleri ve ayrı yollar izleyişleridir.

Geleceğe yönelik politik gelişmeyi taşıyanlar ve bunların önceki toplumsal kökenleri ancak ülke düzeyinde bakıldığında saptanabiliyor olsa da, hepsi birbirine benzer şekilde ortak demokratik beklentileri ve sosyo-ekonomik umutları yaşıyorlar. Anayasal sorunların sosyal devlet düzeyine indirildiği yerlerde ise, kaçınılmaz bir şekilde politik kurumların belli bir merkezde yoğunlaşması eğilimi artıyor. Aynı zamanda Batı'daki ve özellikle Batı Avrupa demokrasilerinde sosyal güvenlik sistemi yönündeki artan beklentiler de hayal kırıklıklarını beraberlerinde getirmeye mahkumdur.

Bir orta sınıf toplumu yaratmaya yönelik verilmiş sözlerin ve demokratik hukuk devletinin anayasal politik kurumlarının istikrara kavuşturulmasının gerekliliğinin sonuçları pek çok eski komünist ülkede birkaç yıl içinde ikiye katlanmış olarak hissedilecektir: Bir yandan 1989'un demokratik idealleri konusundaki umutları, oligarşik demokratik eğilimlerin kurumlarını içine alıp büyüyecektir. Diğer yandan, komünist dönemin kıtlığına alışmış olan insanların, hukuk devletinin meşruluğuna rağmen, devlet kanallarından süt ve bal akıtmaya yetmeyeceğinin hayal kırıklığının üstesinden gelmeleri gerekmektedir. Bunların sonucu oluşan gerilimler bütün komünizm sonrası ülkelerde bir demokrasi sınavına dönüşmektedir.

İster önceden "üçüncü dünya" diye anılan gelişmekte olan ülkelerde olsun, ister yeni

endüstrileşmiş ya da batılı olmayan sanayi devletlerinde olsun - Japonya gibi- demokrasinin geleceğine yönelik soruların cevapları, özellikle sosyo-kültürel bir gerilim alanı çerçevesinde düşünülmelidir. Devlet ve ulus düzenine ait değer yargıları ve kuşaktan kuşağa aktarılan gelenekler, norm ve şekiller ya da yalnızca bunlara sarılma ve bunları güçlendirme girişimleri pek çok ülkede batılı hayat tarzının -ve onunla birlikte demokrasinin- yerleşmesiyle oluşan bireyselcilik baskısı ve sosyal beklentilerle çelişmekte ve çatışmaktadır. Bu çatışma, ancak sınırlı bir alan içinde, Batılı olmayan pek az ülkede çözülebilmüş ve yeni bir sosyo-kültürel denge oluşabilmiştir.

Sosyal bilimlerde, Batılı olmayan tüm dünya devletlerinin bir modernleşme baskısıyla yüzyüze geldiklerine dair spesifik olmayıp, genellemelere dayanan bir kanaat oldukça yaygındır. Önümüzdeki on yıllarda güçlenmesi muhtemel demokrasi eğilimlerine ilişkin çıkarımlarda kolay kolay ortak bir paydaya ulaşılması pek mümkün gibi görünmemektedir. Sık sık Batılılaşmanın getireceği kültür çatışmasından söz edilip genellemelere gidilmektedir ve toplumların kendi geleneklerinin köklerine, geçmişe dönmeye yönelik bir köktençiliğin atılımından söz edilmektedir. Dünyanın Batılı olmayan bölgelerindeki pek çok entelektüel için bu iki kutbun karşılaşması ve çatışmasında çeşitli şekillerde birleştirme olanaklarının ve verimli sonuçlara varma olasılığının varlığı aşikârdır. Batılı olmayan kültürler için bunun demokrasinin geleceği açısından anlamı, daha fazla kültürel uyum demektir: Klasik anlamda Batılı demokrasi kavramından tek tek bazı öğeler bazı ülkelerde kabul edilecek, başka yönleri başka yerlerde resmileştirilecek ama sonuçta demokrasi içten tanınmaz biçimde değiştirilecek. Yine bazı yerlerde kendine özgü yerel, kültürel ve politik kavramlar ve anlayışlar, Batılı ölçütlere en iyi niyetli bir bakış açısıyla dahi uymadıkları halde, kendilerini demokratik olarak ilan ediyorlar. Ortaya çıkan durum, daha şimdiden ülkeden ülkeye

farklılıklar göstermekte ve bunların önümüzdeki yıllarda ortak bir çatı altında toplanması daha da güç görünmektedir.

Demokrasinin geleceği, bu şartların ve ilişkilerin birbirlerine göre olan konumunun şehirden şehire, bölgeden bölgeye ve kültürden kültüre birbirinden ayrılıklar gösteren nedenlerine bağlı olacaktır. Gelişmelerdeki bu çeşitlilik, hareket noktalarındaki çeşitliliği yansıtıyor. Bir yüzyıldır süren totaliter rejimlerin istilası ve barbarlıkların ardında şu anki çok yönlü ve açık durum, 20. yüzyılın sonunda söylenebilecek tek şey. Her yerde gelecekle ilgili olasılıklar bir belirsizlik içinde. Hatta modern demokrasinin beşiği Batı'da bile, demokrasiyle ilgili müteredit ve özeleştirici yapan düşüncelerin yayılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, her şeyden önce şu soruların sorulması gerekir:

- Demokrasinin, genellikle olduğu üzere itiraz ve sorgu kabul etmez bir şekilde kabul edilmesinin gerekli olup olmadığı ve Batılı ülkelerin de kendilerini yenilemeyi başarıp varlıklarını sürdürebilip sürdüremeyecekleri,

- Bir dönüşüm sürecinde olan eski komünist ülkelerdeki -özellikle Rusya'daki- toplumsal ve politik koşulların demokratik hukuk devletinin devamlı bir şekilde yerleşmesi ve eski otoriter rejimlerin pençesine düşmemesi için yeteri kadar güçlü olup olmadığı,

- Her konudaki yerel gelenekler ve Batılı insan, millet ve devlet anlayışlarının batı dışındaki bölgelerdeki en azından demokrasinin en önemli öğeleri- insan haysiyetinin ve onunun korunup bireylerin en temel haklarının kabulü, egemenlikte güçler dengesi ve kontrol mekanizmalarının bulunması gibi- ile uzlaştırılıp uzlaştırılmayacağı; ve uzlaştırıldığı yerlerdeyse-Japonya ve Hindistan gibi ülkelerde-bunun devamlılığının sağlanıp sağlanamayacağı.

Batı'da demokrasi, demokrasinin temel koşulları, olanaklar ve sınırlarıyla ilgili yeni

bir tartışmaya gereksinim doğdu. Demokrasinin geleceği, hangi demokrasi anlayışı üzerinde nasıl bir uzlaşmaya varılacağına bağlı.

Yaygın demokrasi teorileri, hareket noktası temsili demokrasi olan ve politik ve medeni hakların kullanılabilmesi fikrine özel önem veren klasik demokrasi anlayışı ile, hareket noktası katılımcı demokrasi olan ve özellikle toplumsal yaşamın olabildiğince çok yönüne yönelik politik kurumların oluşturduğu alanda eşitlikçi bir katılımı öngören idealist demokrasi anlayışı arasında gidip gelmekte.

Çoğulcu rekabet koşulları altında ve bu seçenekler gözönünde bulundurulduğunda her zaman yeni bir uzlaşma arayışı ihtiyacı doğacaktır. Ama demokrasi konusunda her uzlaşma arayışı öncelikle şu iki soruyla yüzyüze gelmek zorundadır:

-Demokrasi yolundaki politik çabaların temelinde nasıl bir insan tasarımı vardır; yani bireyin hak ve sorumlulukları, toplumsal hayatın hangi yönüne dayanmaktadır, hayatın neresinden kaynaklanmaktadır?

-Demokratik bir düzende hangi amaçlar hedeflenmelidir; yani politik ve toplumsal birlikteliğin amacı nedir, neye ulaşmak istenmektedir?

Bugünün Batılı demokratik devletlerinde bu iki soru hakkında da gittikçe daha dar bir alanda uzlaşmaya varılabilmektedir. Bu uzlaşma da, çıkarların ve fikir ayrılıklarının konumuna göre yeniden tanımlanıp yaygınlaştırılmak zorundadır. Aksi takdirde demokrasi, kaçınılmaz bir biçimde, sınırları olmayan bir "demokrasizm"e dönüşecektir. Bu ise, demokrasinin 20. yüzyılın bir tür dine dönüşen totaliterizme karşı kazandığı zaferin en şanssız ve kötü sonucu olurdu. Demokrasi, en büyük gelişmesini Batı'da göstermiş ve kendi kendine yeterli bir hâle gelmiştir. Bu olgu, Batı demokrasilerinde, demokrasinin geleceğine dair tartışmalar üzerinde yoğunlaşmadan, demokrasinin göklere çıkarılması, onun bugünkü du-

rumunu çarpıtma, şeklini bozma ve en korunması gereken yönlerini anlamsızlaştırma tehlikesini barındırmaktadır. Batı'nın yeni demokrasi uzlaşması, bu sorular üzerindeki anlaşmazlıklar ortamında oluşmak durumundadır. Sonuçta, dünyanın diğer bölgeleri, demokrasinin geleceği konusundaki tartışmalarda, Batı'nın gelecekte demokrasiyi nasıl yaşatıp nasıl açıkladığını temel alacaktır. 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde görülüyor ki, demokrasinin geleceği konusunda kuşkulu olan James Bryce ve Alexis de Tocqueville'in tahminleri, önünde yeni bir gelecek olan günümüz demokrasilerinde çoktan gerçekleşti...

DİPNOTLAR

- (1) Alexis de Tocqueville, "*Über die Demokratie in Amerika*", (Stuttgart, 1985), s. 223.
- (2) *a.g.e.*, s. 239.
- (3) *a.g.e.*, s. 256.
- (4) *a.g.e.*, s. 364.
- (5) James Bryce, "Moderne Demokratien", *Der Demokratische Staat in der Praxis*, sayı III, (München, 1926), s. 291.
- (6) *a.g.e.*, s. 277 vd.
- (7) *a.g.e.*, s. 238.
- (8) Karşılaştırmamız: Wolfgang Waeger, "*Fernsehen und Demokratie. Scheinplebisizitaere Tendenzen und Representation in den USA, Grossbritannien, Frankreich und Deutschland*", (München, 1992).
- (9) Karşılaştırmamız: Timothy Garton Ash, "*Ein Jahrhundert wird abgewaehet. Aus den Zenren Mitteleuropas 1980-90*", (München, 1990).
- (10) Martin Kriele, "*Die demokratische Weltrevolution. Warum sich die Freiheit durchsetzen wird*", (München, 1987).
- (11) Francis Fukuyama, "*Das Ende der Geschichte. Wo stehen wir?*", (München, 1992).

(12) Konuyla ilgili daha ayrıntılı eserler: Samuel, P. Huntington, "*The third wave. Democratization in the late twentieth century*", (London 1991); Ludger Kühnhardt, "*Revolutionzeiten. Das Umbruchjahr 1989 im geschichtlichen Zusammenhang*", (München 1994) - Batı'da gerekli olan kendini yenileme ile ilgili tartışmalar daha çok demokrasilerin ayakta tutulabilmesine yönelik arayışlar hakkında: Karşılaştırınız: Joachim Fest, "*Die schwierige Freiheit. Die offene Flanke der offenen Gesellschaft*", (Berlin, 1993); Meinhard Miegel ve Stefanie Wahl, "*Das Ende des Individualismus. Die Kultur des Westens zerstört sich selbst*", (München,1994); Ludger Kühnhardt, "*Jeder für sich und alle gegen alle. Zustand und Zukunft des Gemeinnsinns*", (Freiburg, 1994)- Dönüşmekte olan eski komünist ülkeleri hakkında bulunabilecek en teşvik edici ve geniş bakış açılı incelemeleri, 1990'dan beri Viyana'da "Institut für die Wissenschaft von Menschen" tarafından çıkarılan TRANSIT de

bulabilirsiniz. Güney yarımküredeki gelişmekte olan ülkelerle ilgili bilimsel tartışmalar daha uyumsuz ve dağınık görünmektedir. Önümüzdeki yıllarda özellikle kültür konusunda yapılacak, ülke düzeyinde ve karşılaştırmalı araştırmalar yararlı olacaktır. Karşılaştırınız: Ludger Kühnhardt, "*Stufen der Souveraenität. Selbstbestimmung und Staatsverständnis in der dritten Welt*", (Bonn-Berlin, 1992); Rainer Tetzlaff, ed., "*Perspektiven der Demokratisierung in Entwicklungsländern*", (Hamburg, 1992); bunun içinde özellikle Gunther Schubert ve Werner Vennewald, "*Zumstand der politikwissenschaftlichen Demokratisierungsforschung*", s.271 vd.

KAYNAK

Karl Kiser/Hans - Peter Schwarz (Editör)
Die Neue Weltpolitik, Bundeszentrale für politische Bildung, Schriftenreihe Band 334, Bonn 1995, s. 177-187.